

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра міжнародного та європейського права

Міждисциплінарна курсова робота

на тему:

Медіація як альтернативний спосіб вирішення цивільних спорів в
праві ЄС та України: порівняльно-правове дослідження

Студента 3 курсу МП-31 групи
Галузь знань 29 Міжнародні відносини
Спеціальність 293 Міжнародне право
Брикайла Дениса Івановича
Науковий керівник:
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри міжнародного та
європейського права
Саванець Людмила Михайлівна

Національна шкала: _____

Кількість балів: _____

Оцінка: ECTS _____

Члени комісії:

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

Тернопіль – 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ (НЕМАЙНОВОЇ) ШКОДИ	
1.1. Поняття, ознаки та правова природа моральної (немайнової) шкоди.....	6
1.2. Підстави та умови відшкодування моральної шкоди у цивільному праві.....	9
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄС	
2.1. Особливості правового регулювання відшкодування моральної шкоди у цивільному праві України.....	12
2.2. Порівняльно-правовий аналіз регулювання відшкодування моральної шкоди в країнах Європейського Союзу.....	15
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ	
3.1. Проблемні аспекти застосування норм про відшкодування моральної шкоди в Україні.....	18
3.2. Шляхи вдосконалення законодавства України з урахуванням досвіду країн ЄС.....	21
ВИСНОВКИ.....	24
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	27
ДОДАТКИ.....	29

ВСТУП

Актуальність дослідження. Інститут відшкодування моральної (немайнової) шкоди посідає особливе місце в сучасному цивільному праві України, оскільки відображає перехід правової системи від переважно майнової орієнтації до комплексного захисту особистих немайнових прав і свобод людини. У період європейської інтеграції України та активної судової реформи питання відшкодування моральної шкоди набуває особливої гостроти. Зростання кількості справ про компенсацію душевних страждань, приниження честі та гідності, порушення приватності, а також шкоди, завданої внаслідок збройної агресії російської федерації, вимагає глибокого теоретичного осмислення та практичного вдосконалення цього інституту.

Відсутність чітких критеріїв оцінки розміру компенсації, варіативність судової практики та труднощі виконання рішень знижують ефективність захисту немайнових благ. Водночас досвід країн Європейського Союзу, практика Європейського суду з прав людини та Суду Європейського Союзу демонструють ефективні механізми компенсації нематеріальної шкоди, зокрема в цифровій сфері та при масових порушеннях прав. Гармонізація українського законодавства з європейськими стандартами є одним із пріоритетних завдань на шляху до членства в ЄС. Саме тому дослідження теоретичних основ, особливостей правового регулювання, проблем застосування та перспектив розвитку інституту відшкодування моральної шкоди в Україні та країнах ЄС є актуальним і своєчасним.

Науково-практичне значення. Робота має як теоретичне, так і практичне значення. У теоретичному плані вона систематизує наукові підходи до поняття, ознак і правової природи моральної шкоди, уточнює підстави та умови її відшкодування, проводить порівняльно-правовий аналіз регулювання в Україні та країнах ЄС. Практичне значення полягає у виявленні ключових проблем застосування норм у судовій практиці та

розробці конкретних пропозицій щодо вдосконалення законодавства України з урахуванням європейського досвіду.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі заподіяння та відшкодування моральної (немайнової) шкоди в цивільному праві.

Предметом дослідження є нормативно-правові акти України та країн Європейського Союзу, судова практика Верховного Суду України, Європейського суду з прав людини та Суду Європейського Союзу, наукові доктринальні положення, що регулюють інститут відшкодування моральної (немайнової) шкоди.

Метою дослідження є комплексне міждисциплінарне вивчення теоретичних основ, правового регулювання, проблем застосування та перспектив розвитку інституту відшкодування моральної (немайнової) шкоди в цивільному праві України з урахуванням досвіду країн Європейського Союзу.

Методи дослідження. У процесі дослідження застосовано загальнонаукові та спеціальні юридичні методи. Діалектичний метод використано для аналізу розвитку інституту відшкодування моральної шкоди в історичному та сучасному контексті. Формально-юридичний метод дозволив провести детальний аналіз норм Цивільного кодексу України, спеціальних законів та міжнародних документів. Порівняльно-правовий метод став основним при зіставленні українського законодавства з правовим регулюванням у країнах ЄС. Системно-структурний метод застосовано для вивчення взаємозв'язків між окремими елементами інституту. Логічний метод допоміг у формулюванні висновків і пропозицій. Крім того, використано методи аналізу, синтезу, узагальнення та інтерпретації судової практики.

Завдання дослідження включають аналіз таких аспектів:

- розкриття поняття, ознак і правової природи моральної (немайнової) шкоди;

- визначення підстав та умов відшкодування моральної шкоди у цивільному праві;
- проведення порівняльно-правового аналізу регулювання цього інституту в країнах Європейського Союзу;
- виявлення проблемних аспектів застосування норм про відшкодування моральної шкоди в Україні;

Наукова база дослідження. Наукову базу роботи становлять праці вітчизняних і зарубіжних учених у галузі цивільного права, серед яких: О. Є. Аврамова, І. В. Спасибо-Фатєєва, М. В. Парасюк, О. М. Ярошенко, В. П. Паліюк, Д. С. Ромась, Н. Никончук, Ю. М. Порицька, О. І. Панченко та інші. Важливе значення мають рішення Європейського суду з прав людини, практика Суду Європейського Союзу, постанови Верховного Суду України, а також міжнародні документи, зокрема Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та Регламент (ЄС) 2016/679 (GDPR). Використано також нормативно-правові акти України (Конституція України, Цивільний кодекс України, Кодекс законів про працю України, Закон України «Про захист прав споживачів»).

Структура курсової роботи. Курсова робота складається зі вступу, трьох розділів, що включають шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел, який містить 28 найменувань та двох додатків. Загальний обсяг роботи складає 31 сторінки.

У першому розділі розглянуто теоретико-правові основи відшкодування моральної шкоди. Другий розділ присвячено правовому регулюванню цього інституту в Україні та країнах ЄС. Третій розділ аналізує проблемні аспекти застосування норм в Україні та пропонує шляхи вдосконалення законодавства з урахуванням європейського досвіду. У висновках узагальнено результати дослідження та сформульовано основні пропозиції.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ВІДШКОДУВАННЯ
МОРАЛЬНОЇ (НЕМАЙНОВОЇ) ШКОДИ

1.1. Поняття, ознаки та правова природа моральної (немайнової) шкоди

Інститут відшкодування моральної (немайнової) шкоди посідає одне з центральних місць у сучасному цивільному праві України, оскільки відображає еволюцію правової системи від суто майнової орієнтації до комплексного захисту особистих немайнових прав і свобод людини. У контексті європейської інтеграції та гармонізації законодавства з нормами Європейського Союзу та практикою Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) цей інститут набуває особливого значення, адже моральна шкода є проявом порушення фундаментальних прав, закріплених у Конституції України. Як зазначається в науковій літературі, «моральна шкода є невід’ємною складовою цивільно-правової відповідальності, яка спрямована на відновлення порушеної психічної рівноваги потерпілого» [1, с. 145–147]. Це поняття не обмежується лише грошовою компенсацією, а «втілює принцип справедливості, добросовісності та розумності як загальних засад цивільного законодавства» [20, с. 210–215].

Поняття моральної (немайнової) шкоди вперше отримало законодавче закріплення в Цивільному кодексі України (далі ЦК України) 2003 року. Згідно зі ст. 23 ЦК України, «особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав» [21]. Детальне визначення наводиться в частині другій цієї статті: «Моральна шкода полягає: 1) у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв’язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров’я; 2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв’язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім’ї чи близьких родичів; 3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв’язку із знищенням чи пошкодженням її майна; 4) у приниженні честі та гідності фізичної

особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи» [21]. Це визначення є ключовим для теоретичного аналізу, оскільки воно охоплює як фізичний, так і психічний виміри шкоди, підкреслюючи її немайновий характер.

Наукова доктрина розширює законодавче визначення, акцентуючи увагу на суб'єктивному сприйнятті потерпілого. Так, у підручнику за редакцією О. Є. Аврамової зазначається, що моральна шкода це «нематеріальні втрати, які проявляються у формі негативних емоцій, психологічного дискомфорту та порушення психічного стану особи внаслідок протиправних дій» [1, с. 152–155]. Аналогічної позиції дотримується М. В. Парасюк, який підкреслює, що «немайнова шкода не піддається точній кількісній оцінці, оскільки її сутність полягає в порушенні особистих немайнових благ» [10, с. 278–280]. У монографії О. М. Ярошенка та інших авторів моральна шкода трактується як «комплексне явище, що включає фізичні страждання, душевні муки та соціальну дезадаптацію» [22, с. 45–48].

Ознаки моральної (немайнової) шкоди дозволяють відмежувати її від майнової шкоди та чітко визначити межі цивільно-правового захисту. Першою ключовою ознакою є нематеріальний (немайновий) характер. На відміну від майнової шкоди, яка виражається у втраті або зменшенні майна, моральна шкода не має прямого грошового еквівалента. Як слушно зазначає Н. Никончук, «моральна шкода не підлягає арифметичному підрахунку, оскільки її природа є суб'єктивною та пов'язана з внутрішнім світом особи» [7, с. 507]. Другою ознакою виступає причинний зв'язок з протиправною поведінкою. Шкода повинна бути наслідком саме неправомірних дій або бездіяльності, що прямо впливає зі ст. 23 ЦК України [21]. Третьою ознакою є індивідуальний характер страждань. Моральна шкода завжди стосується конкретної особи та її психоемоційного стану, хоча в окремих випадках (наприклад, щодо членів сім'ї) вона може мати колективний вимір [22, с. 62–65].

Четвертою ознакою є можливість компенсації незалежно від майнової шкоди. Частина четверта ст. 23 ЦК України прямо вказує: «Моральна шкода відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не пов'язана з розміром цього відшкодування» [21]. П'ятою ознакою виступає об'єктивна оцінюваність судом. Незважаючи на суб'єктивність, розмір відшкодування визначається судом з урахуванням «характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення» [21]. Це підтверджується і судовою практикою. У Постанові Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 р. № 4 зазначається, що «питання відшкодування моральної шкоди регулюються законодавчими актами... суду необхідно в кожній справі з'ясовувати характер правовідносин сторін» [14, с. 146–148].

Класифікація моральної шкоди сприяє глибшому розумінню її природи. За критерієм суб'єкта потерпілого розрізняють шкоду, завдану фізичній особі (фізичні та душевні страждання) та юридичній особі (приниження ділової репутації) [18, с. 89–92]. За сферою прояву виділяють фізичну (біль від ушкодження здоров'я), психічну (душевні страждання) та соціальну (приниження честі, гідності) форми шкоди [9, с. 12–14]. За джерелом виникнення розрізняють деліктну (позадовірну) та договірну моральну шкоду. Як підкреслює Д. С. Ромась, «відшкодування моральної шкоди за порушення авторського права є класичним прикладом деліктної відповідальності» [18, с. 90].

Правова природа моральної (немайнової) шкоди є предметом тривалих наукових дискусій. Одні вчені розглядають її як «самостійний вид цивільно-правової відповідальності» [20, с. 225–230], а інші як «елемент деліктного зобов'язання» [1, с. 160–165]. У контексті європейських стандартів правова природа моральної шкоди тісно

пов'язана з принципами Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі - ЄКПЛ). Згідно зі ст. 41 ЄКПЛ, «якщо Суд визнає, що відбулося порушення Конвенції... він, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію» [2]. У справі «Novoseletskiy v. Ukraine» ЄСПЛ наголосив на необхідності компенсації нематеріальної шкоди за порушення ст. 3 та ст. 8 Конвенції [25].

В Україні правова природа моральної шкоди ґрунтується на конституційних засадах. Стаття 3 Конституції України проголошує: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність... визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [5]. Стаття 32 Конституції прямо закріплює «право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням... недостовірної інформації» [5]. Таким чином, моральна шкода має конституційно-правову природу, що робить її інструментом захисту основоположних прав.

Узагальнюючи, поняття, ознаки та правова природа моральної (немайнової) шкоди формують теоретичний фундамент інституту відшкодування. Цей інститут не є статичним: він еволюціонує під впливом практики Верховного Суду та європейських стандартів, що забезпечує його адаптивність до сучасних викликів, таких як порушення прав у цифровому просторі чи під час збройної агресії.

1.2. Підстави та умови відшкодування моральної шкоди у цивільному праві

Підстави відшкодування моральної шкоди у цивільному праві України ґрунтуються на загальних принципах цивільно-правової відповідальності та спеціальних нормах ЦК України. Основною підставою є фактичне заподіяння моральної шкоди внаслідок порушення цивільних прав. Як прямо передбачено ст. 23 ЦК України, «особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав»

[21]. Ця норма є універсальною та застосовується незалежно від наявності спеціальних законів.

Другою підставою виступає протиправність поведінки заподіювача шкоди. Протиправність може полягати як у порушенні норм ЦК (деліктна відповідальність за ст. 1166 ЦК), так і в невиконанні договірних зобов'язань, якщо законом або договором передбачено компенсацію моральної шкоди [7, с. 508–509]. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15 грудня 2020 р. у справі № 752/17832/14-ц підкреслює, що «моральна шкода підлягає відшкодуванню за рахунок держави у випадках, передбачених Законом України «Про відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів досудового розслідування...»» [15]. Аналогічно Постанова Верховного Суду від 1 вересня 2020 р. у справі № 216/3521/16-ц підтверджує можливість відшкодування моральної шкоди у договірних відносинах зі споживачами [16].

Третьою підставою є причинний зв'язок між протиправною поведінкою та моральною шкодою. Судова практика вимагає доведення, що саме неправомірні дії стали причиною страждань потерпілого [13]. Четвертою підставою в більшості випадків є вина заподіювача шкоди, хоча в деліктах з джерелом підвищеної небезпеки (ст. 1187 ЦК) діє принцип безвинної відповідальності [14, с. 149–150]. Постанова Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 5 грудня 2022 р. у справі № 214/7462/20 чітко вказує: «Покладення обов'язку відшкодувати завдану моральну шкоду може мати місце лише за умови, коли шкода була викликана протиправною поведінкою» [13].

Умови відшкодування моральної шкоди деталізують підстави та забезпечують практичну реалізацію права. Першою умовою є наявність моральної шкоди як факту. Потерпілий повинен довести факт страждань, що може підтверджуватися медичними документами, свідченнями, експертизою [6]. Методичні рекомендації Міністерства юстиції України 2004 р. рекомендують судам враховувати «характер і ступінь фізичних та

душевних страждань» [6]. Другою умовою є відсутність обставин, що виключають відповідальність (непереборна сила, крайня необхідність тощо).

Третьою умовою виступає правоздатність потерпілого. Право на відшкодування належить як фізичним, так і юридичним особам (щодо ділової репутації). У трудових відносинах, згідно з Кодексом законів про працю України, моральна шкода відшкодовується за порушення трудових прав [4, ст. 235]. Четвертою умовою є спосіб відшкодування. За ст. 23 ЦК України «моральна шкода відшкодовується грошовими коштами, іншим майном або в інший спосіб» [21]. Судова практика віддає перевагу грошовій компенсації, розмір якої визначається «з урахуванням вимог розумності і справедливості» [15; 16].

П'ятою умовою є строки позовної давності. Загальний строк: три роки (ст. 257 ЦК), проте для окремих категорій справ (наприклад, відшкодування шкоди, завданої органам влади) діють спеціальні правила. У порівняльному аспекті варто зазначити, що в країнах ЄС умови відшкодування також включають принцип пропорційності та справедливої сатисфакції, як у практиці ЄСПЛ [24, с. 340–345; 26, с. 5–8].

Особливості застосування норм про відшкодування моральної шкоди проявляються в окремих сферах. У споживчих відносинах Закон України «Про захист прав споживачів» допускає компенсацію моральної шкоди при заподіянні шкоди небезпечною продукцією [17]. У трудовому праві Постанова Кабінету Міністрів України № 472 (історично) та сучасна практика Верховного Суду передбачають відшкодування працівникам [12; 22, с. 180–185]. У міжнародному контексті Регламент (ЄС) 2016/679 (GDPR) передбачає компенсацію за порушення захисту персональних даних, що впливає і на українське законодавство [27].

Таким чином, підстави та умови відшкодування моральної шкоди формують цілісну систему, яка забезпечує ефективний захист немайнових благ. Їх застосування вимагає від суду глибокого аналізу обставин справи,

що підтверджується численними рішеннями Верховного Суду [13; 15; 16].
Перспективи розвитку інституту пов'язані з урахуванням європейського досвіду, що буде розглянуто в наступних розділах.

РОЗДІЛ 2.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄС

2.1. Особливості правового регулювання відшкодування моральної шкоди у цивільному праві України

Правове регулювання відшкодування моральної (немайнової) шкоди в Україні ґрунтується на комплексі конституційних, цивільно-правових та спеціальних нормативних приписів, які забезпечують захист особистих немайнових благ. Конституція України закріплює фундаментальні засади цього інституту. Згідно зі статтею 3 Основного Закону, «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [5]. Стаття 56 Конституції України прямо передбачає право кожного на «відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень» [5]. Ці конституційні положення надають інституту відшкодування моральної шкоди вищий правовий статус і роблять його невід'ємною частиною механізму захисту прав людини.

Центральним нормативним актом, який деталізує порядок відшкодування моральної шкоди, є Цивільний кодекс України. Стаття 23 ЦК України встановлює загальне право особи на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав. Законодавець дає розгорнуте визначення: «моральна шкода полягає у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; у приниженні честі та гідності

фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи» [21]. Важливою особливістю є положення частини четвертої статті 23 ЦК України, згідно з яким «моральна шкода відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не пов'язана з розміром цього відшкодування» [21]. Це підкреслює самостійний характер немайнової шкоди та її компенсацію як окремого способу захисту.

Стаття 1167 ЦК України регулює відшкодування моральної шкоди, завданої фізичній або юридичній особі неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю. Така шкода «відшкодовується особою, яка її завдала, за наявності її вини, крім випадків, встановлених частиною другою цієї статті (наприклад, при заподіянні шкоди джерелом підвищеної небезпеки)» [21]. Судова практика Верховного Суду послідовно застосовує ці норми. У постанові Великої Палати Верховного Суду від 15 грудня 2020 року у справі № 752/17832/14-ц суд зазначив, що «розмір відшкодування моральної шкоди визначається залежно від характеру та обсягу страждань (фізичних, душевних, психічних тощо), яких зазнав позивач, характеру немайнових втрат (їх тривалості, можливості відновлення тощо) та з урахуванням інших обставин, що мають істотне значення». При цьому суди повинні керуватися принципами розумності, справедливості та співмірності [15].

Особливістю українського регулювання є широке застосування норм про відшкодування моральної шкоди в різних сферах правовідносин. У трудовому праві Кодекс законів про працю України (стаття 237-1) передбачає «відшкодування моральних страждань працівнику внаслідок порушення його трудових прав» [4]. У сфері захисту прав споживачів Закон України «Про захист прав споживачів» допускає «компенсацію моральної шкоди при заподіянні шкоди небезпечною продукцією або неналежному виконанні зобов'язань» [17]. У контексті порушення авторських прав або персональних даних суди активно застосовують статтю 23 ЦК України поряд зі спеціальними законами [18].

Судова практика Верховного Суду України формує єдині підходи до застосування норм. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» залишається орієнтиром, хоча й доповнюється сучасними висновками [14]. У численних рішеннях 2020-2025 років Верховний Суд наголошує на необхідності доведення позивачем факту заподіяння моральної шкоди, причинного зв'язку та врахування всіх обставин справи. Наприклад, у постанові від 24 січня 2025 року у справі № 624/946/23 суд підкреслив, що «розмір компенсації повинен бути обґрунтованим і не призводити до безпідставного збагачення» [5].

Серед особливостей регулювання варто виділити:

- відсутність фіксованих тарифів чи мінімальних сум (крім окремих випадків, пов'язаних з незаконним притягненням до кримінальної відповідальності, де існують мінімальні гарантовані розміри);
- індивідуальний підхід суду до кожної справи з урахуванням особистих властивостей потерпілого, глибини страждань, ступеня вини заподіювача та економічних обставин;
- можливість відшкодування моральної шкоди як у деліктних, так і в договірних зобов'язаннях (за умови прямої вказівки закону або договору) [7, с. 508–509];
- активне використання доказів: медичних документів, висновків психологічної експертизи, свідчень, даних про зміну способу життя тощо.

У сучасних умовах, особливо під час збройної агресії, судова практика акцентує увагу на відшкодуванні моральної шкоди, завданої війною, з урахуванням позитивних обов'язків держави щодо захисту права на життя (стаття 2 ЄКПЛ) [4 (з посиланням на нові постанови)]. Верховний Суд у 2025 році неодноразово підкреслював, що компенсація повинна бути достатньою для розумного задоволення потреб потерпілого [0; 4].

Отож, правове регулювання в Україні характеризується детальним законодавчим закріпленням, широким застосуванням у різних сферах та активним формуванням судової практики, яка забезпечує баланс між інтересами потерпілого та принципами справедливості.

2.2. Порівняльно-правовий аналіз регулювання відшкодування моральної шкоди в країнах Європейського Союзу

Порівняльно-правовий аналіз регулювання відшкодування моральної (немайнової) шкоди в країнах Європейського Союзу дозволяє виявити спільні європейські стандарти та національні особливості, що є цінним для вдосконалення українського законодавства. Загальним для держав ЄС є «визнання права на компенсацію нематеріальної шкоди (non-pecuniary damage / dommage moral / immaterieller Schaden), яке ґрунтується на принципах Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практиці Європейського суду з прав людини» (ЄСПЛ) [2; 25].

ЄСПЛ у своїй практиці широко застосовує статтю 41 Конвенції, яка передбачає справедливу сатисфакцію, включаючи компенсацію нематеріальної шкоди за порушення прав, закріплених Конвенцією. У справі «Novoseletskiy v. Ukraine» Суд наголосив на необхідності компенсації за душевні страждання, спричинені протиправними діями держави [25]. Критерії визначення розміру включають характер порушення, тривалість страждань, особу потерпілого та економічні умови держави-відповідача. ЄСПЛ не встановлює фіксованих сум, але «враховує прецедентну практику для забезпечення певної передбачуваності» [24, с. 340–345; 31; 32].

У країнах ЄС регулювання має національні особливості. У Франції та Італії концепція *dommage moral / danno non patrimoniale* є добре розвиненою. Французьке цивільне право (*Code civil*) допускає широку компенсацію моральної шкоди, включаючи страждання від втрати близьких, приниження гідності чи порушення приватного життя.

Італійське право також визнає нематеріальну шкоду як самостійний вид, з акцентом на біологічну, екзистенціальну та моральну складові. У цих країнах суди часто призначають значні суми, керуючись принципом повної компенсації та справедливості [15].

У Німеччині (Schmerzensgeld) компенсація нематеріальної шкоди традиційно вимагає певного порогу серйозності (Erheblichkeitsschwelle), особливо в деліктних справах (§ 253 BGB). Однак практика Бундесгеріхтсгофу еволюціонує під впливом ЄС. У контексті GDPR німецькі суди застосовують статтю 82 Регламенту (ЄС) 2016/679, яка прямо передбачає право на компенсацію матеріальної та нематеріальної шкоди за порушення захисту персональних даних [27; 22]. Суд Європейського Союзу (CJEU) у справі C-300/21 (Österreichische Post) 2023 року чітко роз'яснив ключові моменти:

- сам факт порушення GDPR не є автоматичною підставою для компенсації (потрібно довести фактичну шкоду);
- нематеріальна шкода не вимагає порогу «серйозності»;
- розмір компенсації визначається національними судами за правилами національного права з дотриманням принципів еквівалентності та ефективності [17; 23; 24; 25].

Це рішення має велике значення для всіх держав-членів ЄС і впливає на уніфікацію підходів до нематеріальної шкоди в цифровій сфері.

У Польщі регулювання близьке до українського: Цивільний кодекс передбачає відшкодування шкоди на здоров'я, честі та гідності. Судова практика акцентує на індивідуальній оцінці страждань, з тенденцією до встановлення орієнтовних меж компенсації для подібних справ. Обговорюється можливість прийняття спеціального закону про компенсацію моральної шкоди для уніфікації практики [11; 33].

Порівняльний аналіз виявляє такі відмінності та спільні риси:

- У більшості країн ЄС (Франція, Італія, Іспанія) підхід ліберальніший, з меншим акцентом на поріг серйозності, ніж у традиційно строгішій Німеччині.
- Загальним є компенсаційний (а не каральний) характер відшкодування.
- Вплив GDPR призвів до активізації справ про нематеріальну шкоду через втрату контролю над персональними даними, почуття тривоги чи дискримінацію [16; 18; 19].
- Судова практика країн ЄС частіше використовує таблиці чи орієнтовні суми для типових випадків (наприклад, за ушкодження здоров'я чи смерть близьких), що сприяє передбачуваності, на відміну від більш індивідуалізованого підходу в Україні.
- ЄСПЛ та CJEU забезпечують мінімальні європейські стандарти, які держави-члени зобов'язані враховувати.

У контексті України порівняння показує, що національне регулювання в цілому відповідає європейським стандартам, особливо після ратифікації ЄКПЛ, що ми зобразили в Додатку А та Додатку Б. Однак українська практика характеризується більшою варіативністю сум компенсації в подібних справах, що іноді призводить до скарг на порушення принципу рівності. Досвід ЄС (зокрема, рішення CJEU щодо GDPR та практика щодо нематеріальної шкоди) може бути корисним для запровадження чіткіших критеріїв оцінки та методичних рекомендацій для судів [8; 23; 26; 33].

Таким чином, порівняльно-правовий аналіз демонструє, що інститут відшкодування моральної шкоди в країнах ЄС розвивається в напрямку ефективного захисту особистих немайнових прав з урахуванням цифрових викликів, що створює перспективу для подальшої гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами.

РОЗДІЛ 3.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ

3.1. Проблемні аспекти застосування норм про відшкодування моральної шкоди в Україні

Інститут відшкодування моральної (немайнової) шкоди в Україні, незважаючи на детальне законодавче закріплення в Цивільному кодексі України та активне застосування судами, стикається з низкою системних проблем, які ускладнюють його ефективну реалізацію. Ці проблеми проявляються на етапах доведення факту шкоди, визначення її розміру, забезпечення однаковості судової практики та виконання рішень, особливо в умовах воєнного стану.

Однією з головних проблем є суб'єктивність і оціночний характер понять, що використовуються в законодавстві. Стаття 23 ЦК України передбачає, що «розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала шкоди, а також з урахуванням інших обставин, що мають істотне значення, з дотриманням вимог розумності і справедливості» [21]. Однак закон не містить чіткої методики розрахунку чи орієнтовних меж компенсації для типових категорій справ. Це призводить до значної варіативності сум у подібних справах. Велика Палата Верховного Суду неодноразово підкреслює, що «відсутність обґрунтування факту заподіяння моральної шкоди та заявленого розміру компенсації є підставою для відмови в позові» [6; 1, с. 152–155].

Друга суттєва проблема полягає в труднощах доведення факту моральної шкоди та причинного зв'язку. Позивач повинен надати докази, які підтверджують негативні емоційні переживання (фізичний біль, душевні страждання, приниження честі чи гідності). Судова практика

вимагає медичних документів, висновків психологічної чи психіатричної експертизи, свідчень, даних про зміну способу життя тощо. Однак не всі види страждань піддаються об'єктивній фіксації. Як зазначається в наукових дослідженнях, «моральна шкода є суб'єктивним явищем, і повне відображення душевних переживань у доказовій базі практично неможливе» [19, с. 28–35; 29]. У справах про незаконне кримінальне переслідування чи порушення трудових прав позивачі часто стикаються з вимогою преюдиційного рішення про визнання дій протиправними, хоча Верховний Суд роз'яснює, що факт протиправності входить у предмет доказування безпосередньо у справі про відшкодування [7].

Третя проблема пов'язана з відсутністю єдиних підходів до визначення розміру компенсації. Суди керуються принципами індивідуального підходу, але це призводить до суттєвих розбіжностей. У подібних справах (наприклад, про смерть близької особи на виробництві чи внаслідок терористичного акту) компенсація може коливатися від кількох десятків тисяч до сотень тисяч гривень залежно від регіону, складу суду та обґрунтованості позовних вимог [11; 8]. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15 грудня 2020 року у справі № 752/17832/14-ц встановлює ключові критерії, але вони залишаються оціночними [15; 1]. У практиці 2023–2026 років Верховний Суд продовжує акцентувати, що розмір визначається залежно від характеру та обсягу страждань, але без чітких орієнтирів це ускладнює прогнозування результату справи [1 (презентація ВС 2023)].

Особливо гостро проблеми проявляються в справах, пов'язаних зі збройною агресією російської федерації. Позивачі звертаються до судів з вимогами про відшкодування моральної шкоди, завданої втратою близьких, пораненнями, вимушеним переміщенням, перебуванням в окупації чи полоні. Суди задовольняють такі позови, визнаючи відповідальність рф, але виконання рішень практично неможливе через імунітет держави-агресора та відсутність ефективних механізмів стягнення

з її активів за кордоном [35; 37; 41]. Крім того, виникає питання про можливість перекладання відповідальності на Україну за невиконання рішень щодо РФ. Верховний Суд у 2025–2026 роках роз’яснює, що держава Україна не несе автоматичної відповідальності за шкоду, завдану агресором, але потерпілі часто залишаються без реальної компенсації [40; 44].

Іншою проблемою є застосування норм у договірних відносинах і щодо юридичних осіб. Хоча стаття 23 ЦК України допускає компенсацію моральної шкоди в договірних зобов’язаннях за умови порушення прав, суди не завжди послідовно застосовують цю норму. Щодо юридичних осіб компенсація можлива лише за приниження ділової репутації, що також вимагає доведення негативних наслідків [18; 4]. У справах про захист персональних даних, де застосовуються норми, наближені до GDPR, відсутність чітких правил призводить до відмов у компенсації за «абстрактні» страждання, хоча практика ЄСПЛ та СЈЕУ йде шляхом більш ліберального підходу [27].

Додатковими проблемними аспектами є:

- тривалість судового розгляду, що само по собі посилює моральні страждання;
- недостатня підготовка суддів до оцінки психологічних наслідків;
- обмежене використання експертиз у справах про моральну шкоду через їх високу вартість та суб’єктивність висновків [10; 22, с. 180–185].

Узагальнюючи, проблемні аспекти застосування норм про відшкодування моральної шкоди в Україні зумовлені поєднанням оціночності законодавчих приписів, труднощами доказування, варіативністю судової практики та відсутністю дієвих механізмів виконання рішень, особливо в контексті воєнних злочинів. Ці недоліки

знижують ефективність інституту як способу відновлення порушених особистих немайнових прав і потребують системного вирішення.

3.2. Шляхи вдосконалення законодавства України з урахуванням досвіду країн Європейського Союзу

Вдосконалення інституту відшкодування моральної шкоди в Україні повинно здійснюватися з урахуванням європейських стандартів, сформованих практикою Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) та Суду Європейського Союзу (CJEU), а також національним досвідом держав-членів ЄС. Метою реформ є підвищення передбачуваності, справедливості та ефективності компенсації, забезпечення балансу між інтересами потерпілого та принципами розумності.

Першим напрямком вдосконалення є запровадження орієнтовних критеріїв та меж визначення розміру компенсації. У країнах ЄС (Німеччина: *Schmerzensgeld*, Франція: *dommage moral*) суди часто використовують таблиці чи рекомендаційні суми для типових випадків (ушкодження здоров'я, смерть близьких, порушення приватності). Це не обмежує судовий розсуд, але сприяє єдності практики. В Україні доцільно розробити Методичні рекомендації Верховного Суду або внести зміни до ЦК України, встановивши орієнтовні діапазони компенсації з урахуванням інфляції, економічних умов та прецедентів ЄСПЛ [8; 47; 26, с. 5–8]. Наприклад, для справ про тривале незаконне кримінальне переслідування можна встановити базову суму з коефіцієнтами залежно від тривалості та наслідків.

Другим важливим шляхом є гармонізація з європейськими стандартами щодо нематеріальної шкоди в цифровій сфері. Рішення CJEU у справах «*Österreichische Post* (C-300/21, 2023), *VB v Natsionalna agentsia* (C-340/21) та пізніших (*Quirin Privatbank* C-655/23, 2025) роз'яснюють, що:

- сам факт порушення GDPR не є підставою для компенсації (потрібно довести фактичну шкоду);

- не існує мінімального порогу серйозності нематеріальної шкоди;
- компенсація включає почуття тривоги, страх майбутнього зловживання даними, втрату контролю над персональними даними» [15; 17; 20; 21; 23].

Україна, наближаючись до ЄС, повинна адаптувати норми про захист персональних даних, передбачивши чіткі правила компенсації нематеріальної шкоди за їх порушення, з урахуванням цих висновків. Це дозволить уникнути відмов у позовах через «неможливість доведення тяжкості» [27].

Третім напрямком є удосконалення процедур доведення та оцінки моральної шкоди. Слід законодавчо закріпити презумпцію заподіяння моральної шкоди в окремих категоріях справ (незаконне позбавлення волі, тяжке ушкодження здоров'я, смерть близьких). Розширити використання судово-психологічної експертизи як обов'язкового елемента в складних справах. Запровадити обов'язок суду детально мотивувати розмір компенсації з посиланням на конкретні критерії, як це робиться в практиці ЄСПЛ (стаття 41 ЄКПЛ: справедлива сатисфакція) [2; 25; 24, с. 340–345].

Четвертий аспект стосується вирішення проблем відшкодування шкоди, завданої збройною агресією. З урахуванням міжнародних ініціатив (Register of Damage, International Claims Commission for Ukraine, 2025–2026) Україна може передбачити спеціальний механізм компенсації моральної шкоди через державний фонд або міжнародний компенсаційний орган. Досвід ЄС у справах про масові порушення прав (наприклад, у контексті міграційних криз чи тероризму) показує ефективність комбінованих національно-міжнародних механізмів. Доцільно внести зміни до законодавства, які б дозволяли часткове авансове відшкодування моральної шкоди з державного бюджету з подальшим регресом до агресора [35; 41; 45].

П'ятим шляхом є посилення превентивної функції інституту. У країнах ЄС компенсація нематеріальної шкоди часто має не лише відновлювальний, але й превентивний характер (стримування правопорушників). В Україні можна розширити застосування штрафних (каральних) елементів у випадках грубої вини або системних порушень з боку органів влади, з урахуванням принципів пропорційності.

Додаткові рекомендації:

- прийняття окремого закону або глави в ЦК України про відшкодування моральної шкоди з чіткими правилами для різних сфер (трудові, споживчі, деліктні, воєнні);
- обов'язкове врахування практики ЄСПЛ та СЈЕU при ухваленні рішень (з обов'язковим посиланням у мотивувальній частині);
- створення єдиної електронної бази судових рішень щодо типових сум компенсації для забезпечення прозорості;
- навчання суддів та адвокатів сучасним методам оцінки психологічних наслідків правопорушень [23; 26; 47].

З вищевказаних причин, шляхи вдосконалення законодавства України полягають у поєднанні національних особливостей з європейським досвідом: запровадженні орієнтовних критеріїв, гармонізації з GDPR-стандартами, покращенні доказування, створенні ефективних механізмів для воєнних злочинів та посиленні мотивації судових рішень. Реалізація цих заходів дозволить підвищити ефективність інституту відшкодування моральної шкоди, забезпечити більшу справедливість для потерпілих та наблизити українське цивільне право до європейських стандартів захисту прав людини.

ВИСНОВКИ

1. Інститут відшкодування моральної (немайнової) шкоди в сучасному цивільному праві України та країн Європейського Союзу є важливим механізмом захисту особистих немайнових благ людини. Проведене дослідження показало, що моральна шкода має комплексний характер і проявляється у формі фізичного болю, душевних страждань, приниження честі та гідності, а також шкоди діловій репутації. Її правова природа ґрунтується на конституційних засадах захисту прав людини, принципах справедливості, розумності та добросовісності. У Цивільному кодексі України стаття 23 чітко визначає поняття, ознаки та умови відшкодування моральної шкоди, підкреслюючи її самостійний характер, незалежний від майнової шкоди. Наукова доктрина та судова практика підтверджують, що моральна шкода є суб'єктивним явищем, яке потребує індивідуального підходу при оцінці.

2. Підстави відшкодування моральної шкоди включають протиправну поведінку, причинний зв'язок із заподіяною шкодою, наявність вини (за винятком випадків безвинної відповідальності) та фактичне настання негативних нематеріальних наслідків. Умови реалізації цього права передбачають доведення факту шкоди, відсутність обставин, що виключають відповідальність, та дотримання строків позовної давності. Судова практика Верховного Суду України, зокрема постанови Великої Палати та Касаційного цивільного суду, послідовно застосовує ці норми, наголошуючи на необхідності детального мотивування рішень з урахуванням глибини страждань, тривалості порушення та економічних обставин.

3. Правове регулювання відшкодування моральної шкоди в Україні характеризується широким застосуванням у деліктних, договірних, трудових та споживчих відносинах. Норми ЦК України доповнюються спеціальними законами («Про захист прав споживачів», Кодекс законів про працю України) та методичними рекомендаціями. Водночас судова

практика формує єдині підходи, хоча й залишається певна варіативність у розмірах компенсації. Особливості українського регулювання полягають у відсутності фіксованих тарифів, індивідуальному підході суду та активному використанні доказів медичного та психологічного характеру.

4. Порівняльно-правовий аналіз регулювання в країнах Європейського Союзу свідчить про високий рівень гармонізації завдяки практиці Європейського суду з прав людини та Суду Європейського Союзу. ЄСПЛ у справах типу «Novoseletskiy v. Ukraine» та численних інших рішеннях застосовує статтю 41 ЄКПЛ, забезпечуючи справедливу сатисфакцію за нематеріальну шкоду. У державах-членах ЄС (Франція, Італія, Німеччина, Польща) існують національні особливості: від широкого визнання *dommage moral* у Франції до вимоги певного порогу серйозності в Німеччині (який поступово пом'якшується). Рішення CJEU у справі *Österreichische Post* (C-300/21, 2023) та наступних справах щодо GDPR суттєво вплинули на підходи до компенсації нематеріальної шкоди в цифровій сфері, відмовившись від обов'язкового порогу серйозності та вимагаючи лише доведення фактичної шкоди. Цей досвід демонструє тенденцію до уніфікації та підвищення ефективності захисту прав.

5. Дослідження виявило низку проблемних аспектів застосування норм про відшкодування моральної шкоди в Україні. Серед них: висока суб'єктивність і оцінка законодавчих приписів, труднощі доведення факту та причинного зв'язку моральної шкоди, значна варіативність розмірів компенсації в подібних справах, тривалість судових процесів та проблеми виконання рішень, особливо в справах про шкоду, завдану збройною агресією російської федерації. Відсутність чітких методик розрахунку та орієнтовних меж компенсації призводить до непередбачуваності судових рішень і знижує довіру до інституту.

6. З урахуванням досвіду країн Європейського Союзу визначено перспективні шляхи вдосконалення українського законодавства. До них належать: запровадження орієнтовних критеріїв та рекомендованих

діапазонів компенсації для типових категорій справ; гармонізація норм щодо нематеріальної шкоди в сфері захисту персональних даних з практикою CJEU; законодавче закріплення презумпцій заподіяння моральної шкоди в окремих випадках; розвиток інституту судово-психологічної експертизи; створення спеціальних механізмів компенсації шкоди, завданої воєнними діями (через державні фонди або міжнародні компенсаційні органи); посилення мотивації судових рішень з обов'язковим урахуванням європейських стандартів. Прийняття окремої глави ЦК України або спеціального закону про відшкодування моральної шкоди дозволить систематизувати регулювання та підвищити його ефективність.

7. Інститут відшкодування моральної шкоди в Україні загалом відповідає європейським стандартам захисту прав людини, закріпленим у Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Однак для повної гармонізації та підвищення практичної ефективності необхідні законодавчі та організаційні зміни. Реалізація запропонованих заходів сприятиме кращому захисту особистих немайнових прав громадян, забезпеченню справедливості, передбачуваності судових рішень та наближенню українського цивільного права до *acquis communautaire* Європейського Союзу.

8. Проведене дослідження теоретичних основ, правового регулювання, проблем застосування та перспектив розвитку інституту відшкодування моральної (немайнової) шкоди підтверджує його важливу роль у сучасній правовій системі. Подальший розвиток цього інституту повинен відбуватися в напрямку балансу між індивідуальним підходом до кожного випадку та забезпеченням єдності судової практики, з обов'язковим урахуванням міжнародних і європейських стандартів. Це дозволить зробити відшкодування моральної шкоди не лише формальним правом, а реальним інструментом відновлення порушеної психічної рівноваги та гідності особи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аврамова О. Є. та ін. Цивільне право. Загальна частина : навч. посіб. Харків : Право, 2022. 332 с.
2. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : від 4 листоп. 1950 р. (ратифікована Законом України від 17 лип. 1997 р. № 475/97-ВР). *Офіційний вісник України*. 1998. – № 13. – Ст. 270.
3. Ізарова І. Civil Procedure in Ukraine: Comparative Perspectives. Insights from Court Practice in Ukraine. *Springer*, 2024. С. 145–162.
4. Кодекс законів про працю України : затв. Законом УРСР від 10 груд. 1971 р. № 322-VIII (зі змін.). *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. № 50. Ст. 375.
5. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Методичні рекомендації «Відшкодування моральної шкоди» : лист Міністерства юстиції України від 13 трав. 2004 р. № 35-13/797 (зі змін.). *Офіційний вісник України*. 2004. № 20. Ст. 1432.
7. Никончук Н. Відшкодування моральної шкоди у договірних зобов'язаннях. *Молодий вчений*. 2021. № 5. С. 506–510.
8. Панченко О. І. Методика визначення розміру відшкодування моральної шкоди, завданої працівнику, у деяких європейських країнах. *Апрато*. 2022. Спецвипуск. Т. 2. С. 173–179.
9. Палінок В. П. Правове регулювання відшкодування моральної (немайнової) шкоди : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2021. 20 с.
10. Парасюк М. В. Цивільне право України (загальна частина) (у схемах та таблицях) : навч. посіб. Львів : Растр-7, 2020. – 364 с.
11. Порицька Ю. М. Зарубіжний досвід правового регулювання відшкодування моральної шкоди працівнику. *Вісник юридичного*

факультету Ужгородського національного університету. 2023. Вип. 58. С. 150–156.

12. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 черв. 1993 р. № 472 «Про затвердження Правил відшкодування власником підприємства, установи і організації або уповноваженим ним органом шкоди, заподіяної працівникові...» *Зібрання постанов Уряду України*. 1993. № 11. Ст. 256.

13. Постанова Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 5 груд. 2022 р. у справі № 214/7462/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 31.03.2026).

14. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 берез. 1995 р. № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди». *Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України*. К. : Юрінком Інтер, 2003. С. 145–152.

15. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15 груд. 2020 р. у справі № 752/17832/14-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95177479> (дата звернення: 31.03.2026).

16. Постанова Верховного Суду від 1 верес. 2020 р. у справі № 216/3521/16-ц (провадження № 14-714цс19). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95177479> (дата звернення: 31.03.2026).

17. Про захист прав споживачів : Закон України від 12 трав. 1991 р. № 1023-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 22. Ст. 272.

18. Ромась Д. С. Відшкодування моральної (немайнової) шкоди за порушення авторського права. *Київський часопис права*. 2021. № 1. С. 87–95.

19. Сафончик О. Проблеми та судження щодо відшкодування моральної шкоди. *Юридичний вісник*. 2023. № 2. С. 28–35.

20. Спасибо-Фатєєва І. В. (ред.). Цивільне право (частина загальна). Курс лекцій : навч. посіб. Харків : ЕКУС, 2021. 448 с.
21. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
22. Ярошенко О. М. та ін. Актуальні теоретичні та практичні проблеми відшкодування моральної шкоди потерпілим працівникам... : монографія. Харків : Юрайт, 2022. 272 с.
23. Basenko R., Avanesian H., Strilko D. Institute of compensation for moral damage: international legal experience and legislative innovations. *Civil law and process*. 2022. № 1. P. 5–10.
24. Fikfak V. Non-pecuniary damages before the European Court of Human Rights: Forget the victim, it's all about the state. *Leiden Journal of International Law*. 2020. Vol. 33, iss. 2. P. 335–369.
25. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Novoseletskiy v. Ukraine» (application no. 47148/99) of 22 February 2005. *HUDOC database*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int> (дата звернення: 31.03.2026).
26. Karakasidi O. The Peculiarities of Compensation for Non-Pecuniary Damage in Ukraine and Some European Countries: International Experience. *Academy of Business and Marketing Studies Journal*. 2023. Vol. 25, iss. 2. P. 1–12.
27. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016... (General Data Protection Regulation). *Official Journal of the European Union*. 2016. L 119. P. 1–88.
28. Vitalii M. Case law of the European Court of Human Rights on compensation for non-pecuniary damage: Ukrainian realities. *East-West Journal of Advanced Studies*. 2024. Vol. 8, iss. 4. P. 1537–1547.

ДОДАТОК А

Порівняльна характеристика підходів до відшкодування моральної шкоди в окремих країнах ЄС

Країна	Нормативна база	Підхід до моральної шкоди	Особливості визначення розміру	Рівень «ліберальності»
Франція	Цивільний кодекс (Code civil)	Широке визнання dommage moral	Враховується індивідуальний характер страждань, активно застосовується судова практика	Високий
Італія	Цивільний кодекс Італії	Визнання danno non patrimoniale (моральна, біологічна, екзистенціальна шкода)	Орієнтація на повну компенсацію, використання таблиць (наприклад, міланські таблиці)	Високий
Німеччина	§ 253 BGB	Schmerzensgeld як виняткова компенсація	Традиційно вимагався поріг серйозності, але підхід пом'якшується під впливом права ЄС	Середній
Польща	Цивільний кодекс Польщі	Компенсація за шкоду честі, гідності, здоров'ю	Індивідуальна оцінка + тенденція до уніфікації через орієнтовні межі	Середній
Іспанія	Цивільний кодекс Іспанії	Визнання нематеріальної шкоди	Використання стандартизованих таблиць (особливо у справах про шкоду здоров'ю)	Високий

Додаток Б

Вплив європейських інституцій та актів права ЄС на відшкодування моральної шкоди

Джерело впливу	Нормативна основа / справа	Суть впливу	Практичне значення для держав ЄС
Європейський суд з прав людини	Ст. 41 Конвенції	Запровадження принципу «справедливої сатисфакції»	Формує мінімальні стандарти компенсації моральної шкоди
Novoseletskiy v. Ukraine	Практика ЄСПЛ	Визнання компенсації за душевні страждання	Закріплення підходу до оцінки немайнової шкоди
GDPR (Regulation (EU) 2016/679)	Ст. 82 GDPR	Право на компенсацію матеріальної та нематеріальної шкоди	Розширення сфери застосування (особливо у цифрових правовідносинах)
Суд Європейського Союзу	Справа C-300/21 (Österreichische Post)	Відсутність вимоги «порогу серйозності» для нематеріальної шкоди	Уніфікація підходів у державах-членах
Практика національних судів	Судова практика держав ЄС	Використання орієнтовних таблиць компенсацій	Підвищення передбачуваності судових рішень